

198 vývoje osobnosti různých těch továrníků, podnikatelů, průmyslníků, zaměstnavatelů a vůbec kapitalistů, nýbrž obmezoval jej nejrůznějším způsobem: od nuceného starobního pojišťování dělníků až do nahrazení smlouvy mzdové dělníkovou účastí na zisku a zrušení nebo obmezení volnosti, podle níž může umírající nahromaděný majetek odkázati dětem nebo každému, komu ho napadne. Řekne-li p. Peroutka o socialismu, že pokračuje v starých liberálních zásadách, je to asi tak pravda, jako řeknu-li o sovětském Rusku, že pokračuje v starých zásadách Ruska carského. Chcete-li, „pokračuje“, rozumím-li tím posloupnost časovou; ale nepokračuje, rozumím-li tím směr činnosti. Ačkoliv i tu mohu říci v jistém smyslu, že sovětské Rusko „pokračuje“ v zásadách starého carského Ruska tak totiž, že chce, aby tak dobře, jako se měli kdysi v carském Rusku excellence, generálové, gubernátoři a armáda ostatních úředníků, šlechticů, kupců, měli se nyní všichni dělníci a mužíci. Jenže by měl p. Peroutka uznati, že tento jeho logický a gramatickální způsob jest poněkud nezvyklý a komplikovaný a nikterak nepřispěje k dorozumění se o těchto otázkách. To je skoro tak, jako by někdo řekl o černé tabuli, že je bílá — s výjimkou všech černých bodů, které se na ní naleznou. Nu což? I tak jest možno se vyjádřiti. Proč by ne? Vždyť je možno jíti z Malé Strany na Vinohrady také přes Braník, Hodkovičky a Krč. Ale nejkratší a nejpohodlnější to spojení rozhodně není.

Pan Peroutka zamítá můj pokus definovati liberalism jako lásku k středocecnictví a nechuf k výstřednostem. Liberalism prý hledá pravdu, a ne střed; a jest prý intuitivní, mnohem intuitivnější než na příklad komunism. Již to, že je ho tak těžko definovati, svědčí prý, jak je „povýtce intuitivní“.

Byl jsem ochoten již tomu uvěřiti, když při dalším čtení jsem zjistil, že přes všecken svůj intuicionism a přes všecko své opovržení „šedivými rozumáři“ se přece rozhodl — liberalism definovati. Snad proto, že to bude přece jistější. Na str. 306 druhý sloupec nahoře čtu: „*Liberalism není bázlivá láska k střední cestě. Jeho idea dala by se nejlépe vystihnouti tím, čemu Angličané říkají ballance of powers, rovnováha sil. Jen vyvrácením této idey můžete potříti liberalismus, neboť ona jest jeho srdcem.*“

Jsem upřímně zavázán panu Peroutkovi, že nám řekl, v čem je „des Pudels Kern“. Těším se z toho, že tentokrát opravdu trefil hřebík do hlavičky; ale obávám se, že tím liberalismu zvláště neprospěl.

Ruku na mozek i na srdce, pánové: Chtěli byste proto žít na světě, abyste bděli nad rovnováhou sil, i kdybyste byli jako pan Peroutka přesvědčeni o tom, že je na světě mnohost sil a že mají se udržovat v rovnováze? Já ne. A myslím, že ani pan Peroutka ne. To by byl úkol života opravdu příliš akademický a bezkrevný, i když neuvážíte ani,

199 že úplně zhoubný a škodlivý. Neboť: kdyby se uskutečnil ideál liberalismu, kdyby se uskutečnila úplně rovnováha sil, zdaž by to neznamenovalo konec života, mrtvý bod, smrt? Což není všecken pohyb, ruch, pokrok, život jen v tom, že jedna z těch sil snaží se předstihnout všechny ostatní — porušením rovnováhy, vybočením z mrtvé střední cesty? Ale dovolte mně, pane Peroutko, otázku: jaký je to ten váš ideál, když jeho splnění znamenalo by stagnaci a smrt? Promiňte: ale nestojím o *takovýhle* ideál.

A povšimněte si ještě jedné věci. Snažil jsem se vystihnouti liberalism láskou k střední cestě. Pan Peroutka to odmítl a nazval to „liberalismem vhodným leda pro geometry“. Ale co jiného jest jeho „rovnováha sil“ než konec konců také idea geometrická? I osvědčuje mně nepřímou sám pan Peroutka, že jsem se v charakteristice liberalismu neminul tak pravdy, jak by chtěl lidem namluviti . . .

I „střední cesta“, i rovnováha sil jsou ideje čistě *formalistní*. A v tomto formalismu je Achillova pata liberalismu. S liberalismem jest tomu jako s kriticismem. (Ne náhodou dovolávají se liberálové Kanta vedle Rousseaua jako svého duchovního otce.) Jest důležitý a užitečný, ale jen negativně. Dovede upozorniti na mnohou závadu, ale nového života stvořiti nedovede. Chtěl nebo mohl by někdo žiti pouhým kriticismem? Jeho duše zaschla by brzy hladem a žízni. Nasytiti ji může jen tvorba, něco kladného a obsahového i obsažného v plném smyslu slova. A stejně jako s kriticismem jest tomu i s liberalismem. Negativně může často prospěti; ale pozitivně, životním obsahem ducha naplniti nedovede.

Kratičký epilog k mému Tažení

Pražská divadelní kritika osvojila si jedno bezduché klišé, kterým operuje stále s vytrvalostí lepší věci hodnou. Povšimněte si toho, prosím. Vždycky po premiéře více méně otevřeně konstatuje, že kus sice nestál za moc, po případě i za nic, ale herci a režisér že mu pomohli na nohy; udělali z něho po případě něco velmi znamenitého. Tak ovšem bylo i po Tažení. Když jsem četl ty pokrytecké recenze, tázal jsem se, nestvořil-li snad naposledy Dostal i mne. Že se tu píše úplná bota, napadne málokoho. Neboť takový režisér musil by býti více než biblický Jehova, měl-li by z nicoty stvořit acidílo. Jen česká závist, která nedovede nepohodlnému autorovi přiznat, což jeho jest, mohla si vymyslet toto útočiště zbabělosti a hlouposti, které přímo řve do nebe o slitování.

Poněvadž se mne lidé tázali, jak je tomu s inscenací Tažení, slíbil jsem napsati o tom několik slov.

Několik neděl předtím, než se začalo studovati Tažení, pozval jsem

200 k sobě pp. Dostala, Götze, Hofmana, Vydru a řekl jsem jim: Tažení musí se scénovati a hráti, jak se dnes říká, *konstruktivisticky*. To znamená: tektonicky, bez dekorací, všecko svádět na pohybové a postojové pratytypy. *Tak* jsem tvořil ty postavy já, tak musí býti podány na jevišti. A jako pomůcku k znázornění toho jmenoval jsem *commedii dell'arte*. Vězník, řekl jsem, je klaun, který všecko bere skokem, i věčnost; to je pierot, zamilovaný do hvězd, do měsíce, do žen, který nemůže zestárnout. Evža Strakošová, to je pošramocená Kolombinka atd. Panu Vydrovi jsem řekl: Vy, Mistře, nepředstavujete nic; *vy hraje prostě sebe!*

A dále jsem řekl: Jest třeba postupem hry stále víc *odhmotňovat*. První akt jest ještě naturalistický, *terre à terre*; druhý je již faustovský, laboratoř toho lékařského Dona Quijota plove mezi nebem a zemí; třetí je již na prahu Elysia, ještě výše, na prahu hvězd. Tedy: stále *lehčeji a lehčeji, stále dáleji od země*. A s tím tempo hry: stále *rychleji a rychleji*. Druhý akt rychlejší než první, třetí rychlejší než druhý. *Crescendo! Excelsior!*

Direktivu pro pojetí a styl dal jsem tedy já. Realisace a invence jest věcí již Dostalovou. V prvním aktě byl nejšťastnější, ano jedině šťastný. Zde měl řadu pěkných nápadů — nerozhoduji, zda původních, poněvadž neznám divadla Na Slupi —, kterými tento akt šťastně odhmotnil. Ale v druhém aktě bylo jich méně a ve třetím nejméně. Tyto akty propadly naturalistické tíze, kdežto měly býti stále lehčí a lehčí, okřídlenější. Namísto aby hra stoupala *crescendo*, padala *decrescendo*... Což byla kardinální vada jeho režie.

V některých novinách četl jsem dokonce tvrzení, že si p. Dostal první akt úplně překomponoval. Což jest očividná nepravda. Má komedie byla příliš rozlehlá, s úplným textem byla by trvala půl páté hodiny. Musila se zkrátiti. Dal jsem k tomu svolení za podmínky, že *bude zachována její struktura bez porušení*. Zkrácení provedl lektor p. Götze, já je zrevidoval a schválil. Jen v několika bodech žádal jsem odvolání škrtů. Pan Dostal škrtl si k těmto škrtům jen ještě několik vět. Nic víc. Vnitřní členění rytmické i dějové, stavba a struktura prvního aktu v knize a na jevišti byla *tatáž*.

Napsalo se také kdesi, že prý já v knize předpisuji scénování naturalistické. To je zase nekritická nedomyšlenost. Vydávám knihu *pro čtenáře*, ne pro režiséra; i musím ze *stanoviska čtenářova* načrtávati scénické poznámky, které nemohou býti přirozeně než epické a popisně naturalistické. Jinak by jim nerozuměl.

Par nobile fratrum

Ti dva bratři, sebe hodní, o nichž bude tuto řeč, jsou tisk katolický a evandělický. Musím však začít trochu zdaleka a epicky. Dne 9. května — v neděli odpoledne — navštívil mne lektor Národního divadla František Götze, aby mně sdělil trochu svého rozhorlení, jimž přetéká nad nevědomostmi a hrubostmi valné části pražské denikové tzv. kritiky divadelní, jichž se dopustila několik dní předtím vůči mně při příležitosti referátů o Tažení proti Smrti. Jako vrchol sprostáctví uváděl nějaký referát nebo článek v Lidových listech z téhož dne, jehož se tam prý dopustil nějaký pan dr. Sajic, takto úředník Universitní knihovny. Neměl jsem předtím tuchy, že nějaký takový pán existuje, jeho mínění bylo mně úplně lhostejné, byl pro mne prostě Nikdo; nenapadlo mne ani ve snu, abych se staral o list, jehož ani jindy nečítám. Zapomněl jsem brzy úplně na toho výtečníka.

Před několika dny dostal jsem poštou 24. číslo Kostnických jisker, které mně zaslal p. dr. Antonín Boháč, jeden z jejich spoluredaktorů, který se také podepsal na pásce jako odesílatel. A v čísle byla modře zatržena recenze Tažení proti Smrti, podepsaná šifrou -h- (tedy patrně od dr. Boháče). Záleželo tedy pisateli na tom, abych si jeho článek přečetl a projevil o něm svůj soud. Což tímto činím.

První těžký hřích, který se tu vyčítá Tažení, jest, že prý v dr. Obergeistovi a prof. Valnohovi byla zkarikována naše věda, jež nestojí prý tak nízko, aby si toho zasloužila. Pardon. Naše věda? Snad *pavěda*. Snad život universitní. Ale věda ne. Napsal jsem již do divadelního listu úvodem ke své komedii, že je to přece rozdíl. Mínil-li p. -h-, že toho ani universitní život nezaslouží, nebudu se s ním o tom přit, jako si nebudu bráti podruhé u něho dovolení, proti čemu smím nebo nesmím obrátiti svůj osten. Komedie jest báseň, komedie jest dílo obraznosti, a ne fotografický otisk skutečnosti; a že tvorba a zvláště satirická není možná bez svobody, mohl by věděti snad i p. dr. Boháč. Stačí k ospravedlnění básníkovu úplně, stvořil-li organicky životné typy; a to, troufám si říci, jsou i Obergeist, i Valnoha. Mám o tom svědectví muže nad jiné povoláního, znamenitého vědce, profesora lékařské fakulty, který mně napsal o Tažení doslovně: „Četl jsem je s velkým zájmem, jednak pro ústřední ideu, jednak pro množství myšlenek v něm rozsetých, jednak *pro postavy vzaté z akademického ovzduší a výborně charakterisované. Takové Valnohy a Obergeisty znám až příliš dobře.*“ Sapienti sat. Že jsem nemlátil ve své komedii prázdnou slámu, jest již doufám patrné.

Druhý těžký, ano smrtelný hřích mé komedie jest erotičnost Vězníkova, „nezdravý sexualism“, jak se vyjadřuje p. dr. Boháč. Já prý ji